

Rune Skarstein

PENGENE OG LIVET!

Om Valutafondets kondisjonalitet

Bretton Woods-systemets sammenbrudd og Fondets skyggetilværelse
1971-1982

La oss begynne våren 1971, noen måneder før Bretton Woods-systemets endelikt. I en årrekke hadde USA pøst ut i verdensøkonomien milliarder av dollar, ikke minst for å finansiere sin krigføring i Vietnam og annen militær aktivitet rundt om i verden. Gjennom den ujevne kapitalistiske utviklingen i etterkrigstiden hadde dessuten Vest-Europa (spesielt Vest-Tyskland) og Japan innhentet størstedelen av USAs teknologiske forsprang. Det hadde medført en tiltakende overvurdering av dollaren og en svekking av USAs konkurranseposisjon på verdensmarkedet. Som følge av denne utviklingen hadde overskuddet på USAs handelsbalanse sunket jevnt siden midten av 60-tallet. I 1968 hadde handelsoverskuddet vært det laveste siden depresjonen i 1930-årene. Allerede tidlig på året i 1971 var det klart at det for første gang siden 1893 ville bli underskudd på USAs handelsbalanse.

Denne utviklingen hadde gjentatte ganger skapt forventninger om devaluering av dollaren og økning av den offisielle dollar-prisen på gull, og dermed uro og spekulasjonsbølger i valuta-markedene. I mai 1971 hadde fire vest-europeiske stater, ledet av Vest-Tyskland, skrevet opp valutaene sine i forhold til dollaren for å dempe de veldige spekulative oppkjøperne av valutaene deres. Samtidig hadde den vest-tyske marken blitt tillatt å "flyte" innen grenser som ikke ble gjort offentlig kjent. (Denne hendelsen indikerer at gull-dollar-systemet som forutsatte faste valutakurser, bortsett fra kursjusteringer ved "fundamental ulikevekt", faktisk hadde brutt sammen før 1971.)

I august 1971 ble gull-dollar-systemet begravd for alltid. Trass i at den vest-tyske mark var blitt tillatt å flyte, bare økte flukten fra dollaren til vest-tyske mark, sveitserfranc, franske franc og nå også britiske pund. Den 4. august annonserte den franske sentralbanken tiltak for å stoppe spekulasjonsflommen fra dollar til franc for å gjenvinne kontrollen over francmengden. Denne kunngjøringen utløste panikksalg av dollar i Zürich, Frankfurt og London. Sentralbankene i Sveits, Vest-Tyskland og Storbritannia ble oversvømmet av dollar som de krevde å få (delvis) innvekslet i gull eller fremmed valuta i USAs sentralbank (Federal Reserve). Den 10. august

hadde USAs valutareserver sunket til rundt 13 milliarder dollar, det laveste nivået siden 1938. Samtidig hadde gull-reservene skrumpet inn til mindre enn en tredjedel av landets gullkonvertible forpliktelser overfor utenlandske sentralbanker, og mindre enn en femtedel av samlet kortsiktig gjeld overfor utlandet.² Verdensøkonomiens · hegemonimakt og verdensvalutaens monopolist var blitt insolvent. De vest-europeiske sentralbankene nektet nå å fortsette å øke egen pengemengde for å møte dollar-flommen. Det internasjonale valutasyttemet truet med å ende i kaos. Valutabørsene i Vest-Europa måtte stenge.

Den 15. august kunngjorde president Nixon at dollaren ikke lenger var innløselig i gull, og dollaren ble kraftig devaluert. Den 25. august 1971 åpnet valutabørsene i Vest-Europa igjen, med et eneste sammensurium av faste og flytende valutakurser.

I mars 1973 ble så de kapitalistiske stormaktene enige om et generelt system av stort sett flytende valutakurser. Samtidig ble det bekreftet at dollarens gullinnløselighet var definitivt opphevet. De vest-europeiske landene søkte samhold i den såkalte "valutaslangen", mens andre lands valutaer stort sett ble knyttet til dollaren. Gull-dollar-systemet var nå avsløst av det Robert Triffin treffende har kalt *papir-dollar-systemet* med flytende valutakurser.

I den prosessen jeg nå har skissert, ble IMF spilt fullstendig utover sidelinjen og gjort til en avmektig tilskuer.³ Bretton Woods-systemets endelikt innebar at IMF's rolle i verdensøkonomien ble kraftig svekket. Et hovedformål med Fondet hadde vært å overvåke medlemslandenes (faste) valutakurser, godkjenne kursjusteringer ved eventuell "fundamental ulikevekt" og gi kortsiktige lån til land med betalingsbalanseunderskudd. I 1971 ble IMF fratatt de to første av disse funksjonene; og utover i 70-årene ble, som vil skal se, den tredje funksjonen redusert til en ubetydelighet gjennom de transnasjonale bankenes økte utlånsaktivitet overfor stater.

De fleste borgerlige økonomer hilste imidlertid det nye "systemet" velkommen. I tallrike tidsskriftartikler søkte de nå å vise at den egentlige roten til dollar krisenes onde hadde vært de faste valutakursene som blant annet hadde muliggjort spekulasjon. Ved fritt flytende valutakurser ville derimot markedets "usynlige hånd" sikre likevekt og harmoni i internasjonale valutaforhold. Disse synspunktene er for lengst gjort grundig til skamme. Det kan påvises at papir-dollar-systemet er hovedansvarlig for u-landenes gjeldskrise i 80-årene, for børskrakket i oktober 1987 og andre turbulenser i verdensøkonomien etter 1973.

Under gull-dollar-systemet (vedtatt i Bretton Woods i 1944) var USA forpliktet til å innløse dollar mot gull. Dollarmengden utenfor USA var dermed i prinsippet bestemt av den amerikanske sentralbankens gullreserver. Dette la i det minste en demper på hvor store betalingsunderskudd USA

kunne tillate seg. Med overgangen til papir-dollar-systemet ble denne demperen fjernet. USA kunne ture fritt fram og øse ut i verdensøkonomien så mye dollar de ønsket, tilsynelatende uten å risikere noe annet enn devaluering av dollaren.

Økningen av oljeprisene i 1973n4 imøtekom et slikt ønske. En rekke oljeimporterende land måtte låne dollar for å dekke sine betalingsunderskudd som følge av oljeprisøkningen. Også denne situasjonen hadde USA bidradd til. Som følge av synkende innenlandsk produksjon ble landets netto oljeimport firedoblet fra 1970 til 1973.⁴ I 1980 konstaterte Riccardo Parboni:

"Uten USAs enorme oljeimport ville ikke OPEC-kartet ha vært i stand til å holde sammen. USA har imidlertid sml problemer med å betale for en oljeimport på 40 milliarder dollar pr. år eller mer, fordi dette landet nyter det privilegium at det betaler for sin import med egen nasjonal valuta. USA er derfor ikke underlagt betalingsbalansebegrensninger".⁵

I første omgang så det likevel ut til at de konservative økonomene skulle få rett. Fra 1972 til 1975 ble dollaren kraftig devaluert i forhold til konkurrentenes valutaer (23% i forhold til vest-tyske mark), og i årene 1973-75 var det et akkumulert overskudd både på USAs handels- og driftsbalanse overfor utlandet. Men fra og med 1976 bare økte underskuddene på driftsbalansen selv om dollar-kursen fortsatte å rutsje nedover. I årene 1976-78 var det et samlet underskudd på 32,5 milliarder dollar på driftsbalansen og et omtrent dobbelt så stort underskudd på handelsbalansen, trass i at dollaren ble ytterligere devaluert (med 18% i forhold til vest-tyske mark).⁶

Dessuten viste det seg at flytende kurser slett ikke resulterte i mer stabilitet, men tvert imot i en veritabel jo-jo-bevegelse i valutamarkedene. Mulighetene for plutselige og store kurssvingninger gjorde at valutaspesulasjonen og dermed valutabørsenes omsetning økte voldsomt. For eksempel på New York-børsen, der bankene står for ni tiendedeler av all handel, ble valutaomsetningen mer enn doblet bare fra 1977 til 1980.⁷ Ettersom både antallet spillere og hver spillers innsats økte, oppstod en kumulativ prosess av forsterkede svingninger i valutakursene. I 1970-årene var de gjennomsnittlige svingningene i valutakursene nesten dobbelt så store som i det foregående tiåret. Utstyrt med papir-dollar og flytende valutakurser ble det internasjonale finanssystemet en *kasino-kapitalisme* (Susan Strange) befolket med titusenvis av japper og med de transnasjonale bankene og de store meklerfirmaene som croupierer.

Ikke bare USA, men også vest-europeiske stater gikk inn for flytende valutakurser i 1973. De vest-europeiske sentralbankenes tankegang var i grove trekk at de ikke ville forsøke kontrollen av egen pengemengde ved å forplikte seg til store kjøp av dollar. Dollaren fikk heller bare falle, og kurstapene kunne reduseres ved å spre reservene på flere valutaer.

Men hvor skulle det bli av alle dollarene som USA sluset ut i verdensøkonomien? I 1973 foreslo IMF at senttallbankene skulle plassere sine reserver i Fondet i form av "spesielle trekkrettigheter" (SDR, opprettet i 1968) som dermed ville blitt kraftig utvidet. Valutafondet kunne så bruke sine økte ressurser til utlån til land med betalingsbalanseproblemer, særlig u-land. Men dette ville ikke senttallbankene, hverken i USA eller i Vest-Europa og Japan. For USA kunne en slik utvidelse av SDR bety en farlig svekkelse av dollaren som internasjonalt betalingsmiddel og reservevaluta, med andre ord en svekkelse av USAs "urimelige privilegium" (Charles de Gaulle). For de vest-europeiske senttallbankene kunne plassering av valutareservene i Fondet bety mindre utbytte enn ved andre former for plasseringer. Dessuten ville de få redusert sin egen manøvreringsfrihet, for eksempel muligheten til å høste ekstragevinster gjennom manipulering av valutareservenes sammensetning.

I stedet valgte senttallbankene i Vest-Europa og Japan stort sett å plassere sine reserver i *Bank for International Settlements* (BIS) i Basel, som er en slags internasjonal betalingsnett for senttallbankene. BIS plasserte så dollarreservene i forretningsbankene i det såkalte Euromarkedet.⁹ Samtidig fikk Euromarkedet et kraftig tilslag av "petrodollar", dvs. dollaroverskudd fra OPEC-landene. Resultatet var at innskuddsmassen i Euromarkedet økte fra ca. 75 milliarder dollar i 1970 til ca. 510 milliarder i 1978, dvs. en gjennomsnittlig årlig vekst på 27%.¹⁰

"Dollaroverhendet" i Euromarkedet med lav og synkende dollarkurs og ekstremt lave rentesatser var hovedgrunnlaget for utlånskarusellen overfor u-landene.¹¹ Bankene måtte bli kvitt sin overskuddslikviditet. I industrilandene var det økonomisk stagnasjon og lav låneaktivitet; men mange av u-landene, særlig såkalte NIC-land, bød seg fram som ivrige og lovende låntakere.¹²

Fram til begynnelsen av 70-årene hadde Valutafondet og Verdensbanken dominert utlånsaktiviteten overfor u-landene. Nå ble disse institusjonene satt helt i skyggen av de transnasjonale forretningsbankene. Verst var det for Fondet som i 1973 hadde mistet sin funksjon som vokter av medlemslandenes valutapolitikk og valutakurser innen Bretton Woods-systemet. Nå mistet det også i stor grad sin rolle som kreditor overfor u-land med betalingsbalanseproblemer. Mellom 1974 og 1979 representerte IMF-lån mindre enn 5% av u-landenes samlede eksterne låneopptak.¹³ I 1979 bemerket OECD at "de internasjonale forretningsbankenes høye likviditet" kombinert med IMF's "trykkende betingelser" hadde medført at "IMF's rolle er blitt svekket og en vesentlig del av dets ressurser ikke er blitt nyttet."¹⁴

Den internasjonale gjeldskrise - Fondet ut av dvalen

Men i verdensøkonomien kan rollene skifte raskt. Gjennom de store underskuddene på USAs driftsbalanse etter 1975, ble bankene i Euromarkedet etter hvert tilført mer dollar enn de kunne fordøye. I 1976 absorberte det private pengemarkedet 44% av tilveksten i dollar-forpliktelser; i 1977 var denne andelen redusert til 16% og i første kvartal 1978 til bare 3%.¹⁵ Følgen var at dollar-kursen raste nedover (fra gjennomsnittlig 2,3222 DM pr. \$ i 1977 til et bunnivå på 1,7285 DM pr. \$ i oktober 1978). Spekulant-ene (dvs. bankene i Euromarkedet) satte i gang panikksalg av dollar, særlig ved kjøp av vest-tyske mark. Den vest-tyske sentralbanken (Bundesbank) klaget til Federal Reserve over at dollarfallet og spekulasjonskjøpene av mark tvang dem til en uforsvarlig økning av egen pengemengde. Til slutt skapte dollarfallet så store problemer at Bundesbank truet med å stoppe sine dollaroppkjøp. Dermed måtte USA gjøre noe.

På IMF's turbulente årsmøte i Jugoslavia i 1979 kunngjorde sjefen for USAs sentralbank, Paul Volcker, hva de ville gjøre. Bare noen dager senere gikk de til aksjon. Federal Reserve økte diskontoen til 12%. Både utlånsrenten og innskuddsrenten i amerikanske banker økte dermed til værs.¹⁶ Heretter skulle ikke underskuddet på det føderale budsjettet finansieres først og fremst gjennom sentralbankens seddelpresse, men gjennom opplån i det private kredittmarkedet.

Tiltrukket av de høye rentesatsene strømmet transnasjonale dollars tilbake til USA; og føderalstaten økte sine opplån i det private kredittmarkedet i USA fra 9,6% av dette markedets samlede utlån i 1979 til 23% i 1980 og hele 40,8% i 1982.¹⁷ Føderalstatens opplån skjedde hovedsakelig ved salg av statsobligasjoner (*Treasury bills*) som de amerikanske bankene viderefremmet gjennom interbankmarkedet¹¹ til dollarbesittere i utlandet. Mens dollars strømmet tilbake til USA, strømmet *Treasury bills* den andre veien. Etterhvert ble nesten halvparten av føderalstatens gjeld solgt til utlandet på denne måten. "Dollaroverheng" i verdensøkonomien ble i løpet av to-tre år forvandlet til dollarknapphet kombinert med et "*Treasury bill-overheng*"¹⁹

Under Reagan-administrasjonens første år ble denne prosessen voldsomt forsterket. I valgkampen kom Reagan med sterke angrep på Carters underskuddsbudsjettering, og han antydte at han som president ville foreslå en lov som forbød føderale underskudd. Et slikt opplegg var selvsagt ikke forenlig med Reagans stjernekrigsprogram og øvrige rustningsutgifter på tilsammen over 300 milliarder dollar pr. år, samme hvor mye han reduserte de allerede utpinte sosialbudsjettene. Det føderale underskuddet ble mangedoblet fra 12 milliarder dollar (0,5% av BNP) i 1979, til 62 milliarder dollar (2,1% av BNP) i 1981, og 208 milliarder dollar (6,1% av

BNP) i 1983, samtidig som føderalstatens totale gjeld ble doblet.²⁰ Gjennom denne prosessen ble USA også verdens største skyldner. I følge Robert Triffins beregninger hadde USAs utenlandsgjeld økt til over 1000 milliarder dollar i 1984. Til sammenligning blir samtlige u-lands totale utenlandsgjeld det året beregnet til ca. 940 milliarder dollar.²¹ Men u-landene nyter ikke USAs "urimelige privilegium", utenlandsgjelden deres er ikke i deres egen valuta.

USAs høyrente- og budsjettpolitikk innebar at dollarlursen føk til værs igjen (fra 1.82 DM pr. \$ i 1980 til 2,94 DM pr. \$ i 1985). Overfor valutaene til mange u-land ble dollarkursen nesten doblet.²² Følgen av denne utviklingen var at u-land som hadde tatt opp lån i 70-årene, fikk sine renteforpliktelser målt i dollar mer enn fordoblet. Målt i deres egen valuta ble renteforpliktelsene omtrent firedoblet, mens utenlandsgjelden ble omtrent fordoblet. Dette var kanskje den viktigste årsaken til gjeldskrisa som brøt ut i 1982.²³

Med gjeldskrisa gjorde Valutafondet et drabelig comeback. Etter ti års anarki og en uhemmet utlånskarusell søkte de transnasjonale bankene tilflukt hos Fondet som den reddende engel. Valutafondets betydning etter 1982 ligger imidlertid ikke i dets rolle som pengeutlåner, for det er slett ikke selve utlånene fra IMF, bankene og mange u-land er blitt så avhengige

OaEår-Oar rd

æ: n - : t ; . : r = =

|| milliarder dollar, eller 3,5% av sin totale gjeld²⁴ Fondets betydning ligger derimot i dets nye rolle som kriseadministrator og katalysator for andre lån, både "ufrivillige" lån fra de transnasjonale forretningsbankene og lån fra statlige institusjoner i industrilandene. (Denne rollen blir inngående analysert i Bjørn Brede Hansens artikkel i dette heftet av *Vard(Jger.)*)

Fondets kondisjonalitet

Ordet "kondisjonalitet", en fornorsking av det engelske "conditionality", betyr i følge ordbøkene at det stilles betingelser eller vilkår, at bestemte handlinger osv. gjøres avhengige av andre handlinger eller forhold. Dette ordet finnes ikke i den opprinnelige IMF-avtalen (*Articles of Agreement*). Det var først i 50-årene at Fondet, etter påtrykk fra USA, begynte å knytte omfattende betingelser til sine kreditter. Første gang kondisjonalitet ble praktisert, var i forbindelse med det første *stand-by-lån* til et latinamerikansk land, til Peru i 1954. Låneavtalen med Peru inneholdt alle de vesentlige elementene i senere avtaler med kondisjonalitet. Peru måtte vedta et stabiliseringsprogram som innebar kraftige innstramminger i økonomien. Under avtaleperioden forpliktet landet seg til jevnlig "konsultasjoner" med

Fondet. Hvis valutakursstabiliseringen ikke ble effektivt iverksatt, kunne Fondet stoppe sin kredittutbetaling.²⁵ Men til forskjell fra 80-årene ble Fondets kondisjonalitet dengang begrunnet utelukkende med at den skulle sikre at Fondets egne ressurser hadde en "rullerende karakter" (*revolving character*). Kondisjonaliteten skulle med andre ord sikre at Valutafondets egne utlån ble tilbakebetalt I 80-årene ble derimot hovedhensikten med kondisjonaliteten å sikre betjening av de private, transnasjonale bankenes utlån overfor u-landene.

Helt fra begynnelsen var det åpenbart at Fondets kondisjonalitet først og fremst var myntet på u-land. To år etter at Peru ble underkastet streng kondisjonalitet, kunne Storbritannia trekke ressurser fra Fondet helt opp til fjerde "tranche", uten å bli underlagt noen form for kondisjonalitet²¹

Fondets innføring av kondisjonalitet representerte utgangen på en konflikt som ikke kunne bli løst ved forhandlingsbordet i Bretton Woods i 1944. Der hadde John Maynard Keynes foreslått at betalingsbalanseoverskudd skulle nedskrives over tid, altså være gjenstand for en "negativ rente". Tanken til Keynes var at en slik ordning ville motivere land med handelsoverskudd til stadig å omsette sine valutareserver til internasjonal etterspørsel. Dessuten foreslo Keynes at underskuddsland i stor grad skulle få betingelsesløs tilgang til Fondets ressurser. USA avviste begge disse forslagene, men avvisningen av forslaget om betingelsesløse IMF-lån ble ikke gjenspeilet i Fonds-avtalen. Først ved den andre revideringen av IMF-avtalen (*Articles of Agreement*) i 1978 fikk Fondets kondisjonalitet, som hadde vært praktisert i over 20 år, en formell forankring. I avtalens Artikkel V,3 ble det i 1978 føyet til en vag formulering om at Fondet kan stille betingelser om den økonomiske politikk for å gi kreditt. Dermed ble det overlatt til styrets arbeidsutvalg (*board of executive directors*) å gi kondisjonaliteten et mer konkret innhold.ⁿ

Fondet kan varte opp med ulike kreditt-innretninger (*facilities*) som det knyttes kondisjonalitet til. Her er de viktigste: *Stand-by-kreditter*, som har vært i bruk siden 1952, utbetales i såkalte trancher, eller porsjoner. De gir medlemsland med betalingsbalanseproblemer tilgang til et bestemt beløp av Fondets ressurser innen en gitt periode. Under denne innretningen kan et land trekke inntil 75% av sin kvote.²¹ Opprinnelig var tilbakebetalingstiden ett år, men er senere blitt utvidet til 3-5 år i de fleste tilfeller. Dette er Fondets absolutt viktigste kreditt-innretning. (Det er hittil inngått ca. 600 avtaler om *stand-by-lån*).

Compensatory Financing-innretningen, opprettet i 1963, tok spesielt sikte på å hjelpe råvareproduserende land med betalingsbalanseproblemer spesielt grunnet redusert eksport forårsaket av *ytre* forhold, for eksempel (forbigående) fall i eksportprisene. Under denne innretningen kan et medlemsland trekke inntil 83% av sin kvote. Tilbakebetalingstiden er 3-5

år. Opprinnelig var det knyttet "lav kondisjonalitet" til *Compensatory Financing*. Men ved et vedtak i Fondets styre i september 1983 (skal tro hvordan Norden stemte?) ble den underlagt streng kondisjonalitet Sidney Dell kaller dette vedtaket en "en tragedie", fordi det reduserte dramatisk Fondets ressurser knyttet til "lav kondisjonalitet" _"

Extended-Fund-innreblingen ble opprettet i 1974 for å kunne gi st-ørre lån over lengre tid enn under den ordinære kreditt-"tranche"-politikken. Denne innreblingen er tiltenkt land som har betalingsbalanseproblemer "på grunn av strukturelle ubalanser i produksjon, handel og priser, eller som er ute av stand til å føre en aktiv utviklingspolitikk på grunn av sin svake betalingsbalanseposisjon".³⁰ Under denne innreblingen kan et medlemsland trekke inntil 140% av sin kvote over maksimalt tre år. Tilbakebetalingstiden er 4,5 - 10 år.

Supplementary Financing-innreblingen, etablert i 1979, skal yte hjelp til medlemsland med betalingsbalanseproblemer "som er store i forhold til deres økonomi og i forhold til deres kvoter i Fondet".³¹ Under denne innreblingen kan det gis kreditt bare i forlengelsen av den øvre tranche av et *stand-by-lån* eller et *Extended fund-lån*.

Til alle disse formene for lån (bortsett fra første tranche i *stand-by-lån*) er det knyttet kondisjonalitet. Lånene gis bare under betingelse av at regjeringen i mottakerlandet først har signert en hensiktserklæring, *letter of intent*. (Når det gjelder selve prosedyren, jfr. Bjørn Brede Hansens artikkel i dette heftet av *Vardøger*.) Dette dokumentet som i realiteten er skrevet av IMF, inneholder detaljerte målsettinger og politisk-økonomiske tiltak for å "stabilisere" låntakerlandets økonomi. Siden *letter of intent* er en ensidig erklæring, signert bare av låntakeren, har den ikke status som internasjonal avtale ifølge FN-charterets definisjon. Dokumentet trenger derfor ikke å bli ratifisert gjennom parlamentariske prosedyrer, og det kan holdes hemmelig. I praksis er også de fleste av disse dokumentene blitt hemmeligholdt³²

Hensiktserklæringen - *letter of intent* - inneholder både IMF's diagnose av den økonomiske situasjonen i klientlandet og Fondets krav til tiltak, dvs. den egentlige kondisjonalitet Hovedingrediensen i diagnosen er i praktisk talt alle tilfeller at det er overskuddsetterspørsel i økonomien. Dette har medført inflasjon som på sin side har resultert i en overvurdering av landets valuta og økende underskudd på handelsbalansen. Kravene, eller betingelsene, som IMF stiller for at landet skal få lån og som landets regjering altså selv gir sin forpliktede signatur, går som regel ut pii følgende³³:

<:-

- Devaluering for å hemme importen og stimulere eksporten, og dermed bedre handelsbalansen. Dessuten antar Fondet at devalueringen vil bremse kapitalflukten, ja, til og med gjøre økonomien tiltrekkende på

utenlandsk kapital igjen, i og med at det blir billigere for utlendinger å kjøpe landets valuta.

Virkningene av devaluering er imidlertid betinget av en rekke forhold, blant annet graden av "overvurdering" av valutaen; økonomiens indre struktur, dvs. f.eks. jordbrukssektorens relative størrelse, den moderne sektors importavhengighet osv.; og av økonomiens eksportstruktur og posisjon på verdensmarkedet

I en økonomi med liten importavhengighet og stor jordbrukssektor som produserer et variert spekter av eksportavlinger, *kan* en devaluering virke positivt på bøndernes inntekter (og muligens på eksportvolumet) hvis valutaen på forhånd var kraftig overvurdert. Fondet har imidlertid et fullstendig unyansert syn på devaluering.

- Kredittbegrensning og begrensning av pengemengden innbefattet en betydelig økning av rentesatsene. Dette tiltaket skal bidra både til å dempe etterspørselen, bremse kapitalflukten, tiltrekke utenlandsk kapital og skape et "riktigere" prisforhold mellom arbeidskraft og kapital. Hvis regjeringen, til å begynne med, ikke kan unngå underskudd på statsbudsjettet, må den som regel forplikte seg til å finansiere budsjettunderskuddet hovedsakelig med lån i det private kredittmarkedet og redusere opplåningen fra sentralbanken.

En viktig virkning av dette tiltaket er at investeringsaktiviteten og dermed importen av investeringsvarer synker. Redusert investeringsaktivitet innebærer lavere effektiv etterspørsel og økt arbeidsløshet i den formelle sektor.

Minst like viktig er det at kredittbegrensningen også virker direkte inn på "tilbudssiden" i økonomien. Kredittknappheten og den høye renten gjør det vanskelig for bedriftene å skaffe seg den nødvendige driftskapital til akseptable kostnader. Resultatet er redusert produksjon og "tilbud" i økonomien. Kredittinnstramningen innebærer med andre ord at økonomien blir strypt både på etterspørselssiden og tilbudssiden. Selv på Fonds-økonomenes egne teoretiske premisser blir dermed nettovirkningen på prisenivået uvisst. Den faktiske virkningen kan bli stagnasjon og ytterligere inflasjon, altså stagflasjon, stikk i strid med Fondets offisielle målsetting. En slik utvikling ser ut til å ha funnet sted i en del latinamerikanske land underlagt Fondets tilpasningsprogrammer.

- Reduksjon av offentlige utgifter, i realiteten med særlig vekt på matsubsidier, helse- og sosialutgifter og utgifter til utdanning og infrastruktur. Som regel blir det også krevd en reduksjon av antallet offentlig ansatte. Spesielt blir det lagt vekt på at underskuddet på statsbudsjettet må reduseres og helst fjernes (Siden også skattene skal

ned, betyr dette en dramatisk reduksjon av offentlige utgifter). I følge Fondets teori skal dette ha to virkninger. For det første skal det redusere statens beslagleggelse av innenlandsk sparing. En større andel av den innenlandske sparing skal på denne måten bli disponibel for private investorer. For det andre skal reduksjon eller fjerning av budsjettunderskuddet og reduserte statsutgifter redusere behovet for kapitaltilførsel fra utlandet.

- Ofte blir det krevd senking av skatteprogresjonen og redusert selskapsbeskatning. Valutafondets tanke er at skattelette for høyinntektsgruppene skal stimulere sparing og investeringer og redusere behovet for kapitaltilførsel fra utlandet. Et faktisk resultat er en omfordeling av inntekter og ressurstilgang i rikfolks favør.
- Privatiseringstiltak, dvs. salg av statseide bedrifter til private kapitalister og, om mulig, privatisering av offentlige tjenester. Fondets begrunnelse er at spesielt statlig næringsvirksomhet er ineffektiv foruten at den trekker ressurser bort fra privat sektor.
- Deregulering av prisene, også prisene på offentlige goder, f.eks. kollektivtransport, elektrisitet og vann. Dette innebærer også fjerning av alle subsidier. IMF's begrunnelse for dette tiltaket er at prisene er i ulage og at bare markedet kan gjøre dem "riktige" igjen.
- Lønnsstopp (*wage freeze*) for å dempe etterspørselen og inflasjonen. *Prisen på arbeidskraft er den eneste prisen som ikke skal dereguleres, men tvert imot dikteres.* Arbeidsmarkedet skal settes ut av funksjon mens alle andre markeder skal dereguleres og "revitaliseres". Kanskje mer enn noe annet viser dette at en av IMF's hovedhensikter er å oppnå en inntektsomfordeling i kapitalens favør.
- Liberalisering av utenriksøkonomien, dvs. fjerning av importreguleringer og reduksjon av importtoll, foruten fjerning av all kapitalkontroll, for å oppnå "effisiens".
En viktig effekt av dette tiltaket er at kapitalflukten har en tendens til å øke, og at det blir enda vanskeligere å få balanse i utenriksøkonomien uten å gjennomføre en drakonisk deflasjonspolitik.

IMF's stabiliseringslån er betinget av at disse kravene blir satt ut i livet, derav ordet kondisjonalitet. Utlånene er underlagt såkalt *phasing*, dvs. de blir utbetalt i porsjoner over et nærmere bestemt tidsrom, for eksempel to år. Hvert halvår sender Fondet en delegasjon (*mission*) til klientlandet. Den

kan bestå av syv eksperter, blant dem vanligvis en representant fra Verdensbanken, og har som oppgave å påse at den økonomiske politikken i landet blir ført i samsvar med hensiktserldæringen. Hvis dette etter IMF's mening ikke er tilfelle, dvs. hvis bestemte *performance criteria* som er spesifisert i hensiktserldæringen etter ekspertgruppens syn ikke er oppfylt, vil Fondet stoppe videre utbetalinger av lånet

Hjørnesteinen i IMF's kondisjonalitet er at livremmen skal strammes inn, dvs. *deflasjon av økonomien* gjennom penge- og finanspolitiske tiltak, reallønnsreduksjoner og åpning av grensene for fri handel og frie kapitalbevegelser. Deflasjonspolitikken betyr "stabilisering" gjennom økonomisk nedgang, reduksjon av den offentlige sektor og styrking av den privatkapitalistiske sektor, og inntektsomfordeling fra lav- til høyinntektsgrupper og fra arbeid til kapital.

Når det gjelder reduksjon av statsutgiftene, er som regel brodden rettet mot statlige subsidier, helse- og sosialutgifter, utgifter til utdanning, spesielt grunnskole, infrastrukturutgifter generelt og lønnsutgifter i offentlig sektor, ofte kombinert med krav om lavere bemanning. Militærutgiftene som stort sett dominerer statsutgiftene og tynger ned økonomiene i mange u-land, blir derimot nesten aldri antastet av IMF. Ett unntak er Peru i 1977, men der kom våpeninnkjøpene fra Sovjetunionen, og ikke fra USA.³⁴

Kondisjonaliteten og IMF-avtalen

Jeg har nevnt av IMF-avtalen (*Articles of Agreement*), som er organisasjonens statutter, overlater til arbeidsutvalget i Fondets styre (*board of executive directors*) å gi kondisjonaliteten et konkret innhold. Men hvordan harmonerer kondisjonaliteten med IMF-avtalen generelt? Ved revisjonen av Avtalen i 1978 ble riktignok systemet med flytende valutakurser legalisert, syv år etter at det var et fallturn. Men fortsatt forbyr *Article VI* "å bruke Fondets ressurser til å dekke en stor og vedvarende utstrømning av kapital". Og *Article W* gir hvert medlemsland adgang til å "ulØve den kontroll som er nødvendig (sic!) for å regulere internasjonale kapitalbevegelser". Kondisjonaliteten er i strid med begge disse punktene: Fondets klienter får *forbud* mot å ulØve kontroll av kapitalbevegelser, og Fondets lån blir nettopp brukt til å dekke (deler av) en "stor og vedvarende utstrømning av kapital".

I følge *Article I* er det grunnleggende generelle formålet med Fondets politikk "at et høyt sysselsetningsnivå og en høy realinntekt og utvikling av alle medlemmers produktive ressurser fremmes og opprettholdes". Videre står det at korrigerende av betalingsbalanseproblemer må gjennomføres "uten at det gripes til tiltak som er ødeleggende for nasjonal eller internasjonal

velstand (*prosperity*)". Kondisjonalitetspolitikken er kort og godt en hån mot disse vakre målsettingene.

"Problemet" med IMF-Avtalen er at den ble skrevet i en interven-sjonistisk atmosfære, på et tidspunkt da "kreftenes frie spill" var totalt kompromittert. John Maynard Keynes og Harry Dexter White var uenige om mangt, men begge tok for gitt at kapitalistiske økonomier måtte reguleres, både nasjonalt og internasjonalt, for ikke å havne i kaos og krise. Begge var svorne motstandere av den form for deregulering og liberalisering som Valutafondet nå forfekter." Skal IMF-avtalen harmonere med Fondets kondisjonalitet, nytter det ikke å revidere den. Den må skrives på nytt.

"Virker" IMF's kondisjonalitet?

Hovedhensikten med Fondets kondisjonalitet er at klientlandet skal få overskudd på handelsbalansen, slik at det igjen blir i stand til å betjene sin utenlandsgjeld, og det vil hovedsakelig si: gjeld til de transnasjonale forretningsbankene. IMF-ekspertene innser at det kan ta litt tid å nå dette målet I mellomtiden må de transnasjonale bankene motiveres til å gi nye lån. Fondets stabiliseringsprogram og lån blir derfor gjort betinget av bankenes fortsatte medvirkning. Bankene skal motiveres til "ufrivillig långivning", mens klientlandet må fortsette med "Ponzi-finansiering", dvs. opptak av nye lån for å betjene gamle lån.³⁶ (I sin artikkel i dette heftet av *Vardøger* gir Bjørn Brede Hansen en inngående analyse av dette spillet)

Selv om IMF-resepten gjeme kan kalles en "political economy og overkill"³⁷, kan det ikke benektes at den, iallfall i første omgang, ser ut til å "virke", på Fondets egne premisser. Fram til 1980 var det en forholdsvis rask økonomisk vekst i de fleste av de landene som nå har den største gjeldsbyrden. Men etter at de i 1980-årene ble underkastet IMF's stabiliseringsprogrammer, har både investeringer og bruttonasjonalprodukt pr. innbygger sunket i de fleste land (jfr. tabell 1).

I de 17 mest gjeldstyngede u-land, praktisk talt alle underlagt IMF-kondisjonalitet, sank bruttonasjonalproduktet pr. innbygger med gjennomsnittlig 16% fra 1980 til 1987. Enda mer markant var synkningen i investeringene. For de fleste latinamerikanske land varierte den mellom 20 og 50%. På Filippinene sank investeringene med hele 67% mellom 1980 og 1987 (jfr. tabell 1).

Den IMF-foreskrevne deflasjonspolitikken hadde i sin tur en kraftig virkning på handelsbalansen. I Latin-Amerika som helhet sank importvolumet med 42% mellom 1980 og 1984. På bare fire år ble altså regionens import nesten halvert.³⁸

Tabell 1. Årlige vekstrater for bruttonasjonalprodukt (BNP) pr. innbygger og bruttoinvesteringer i en del u-land, 1965-80 og 1980-8'13'

	1965 - 1980		1980 - 1987			
	Vekstrate BNP	Vekstrate Jl.C. invest.	BNP per. cap.		Investeringer	
			Vekst- rate	Indeks 1987 {1980=100}	Vekst- rate	Indeks 1987 {1980=100}
Chile	0,2%	8,0%	-0,7%	95	-3,6%	77
Uruguay	2,0	0,5	-1,8	88	-12,5	39
Brasil	6,5	11,3	+1,1	108	-0,9	94
Mexico	3,4	8,5	-1,7	89	-7,9	56
Argentina	1,9	4,6	-1,7	89	-9,5	50
Venezuela	0,2		-2,6	83	-4,7	71
Philippinene	3,0	8,5	-3,0	81	-14,6	33
Hele Latin- Amerika	34%		-1 0%	93		
De 17 mest gjeldstyngede land	35%		-2 5%	84		

Fra 1980 til 1987 fikk samtlige latinamerikanske land redusert sitt importvolum. Chiles import sank med 8,3% pr. år eller 45% over hele perioden; for Brasil var de tilsvarende tallene 4,2% og 26%, for Mexico 8,1% og 45%, for Argentina 9,4% og 50%, for Venezuela 7% og 40% (Gfr. tabell 2). Alle disse landene var underlagt IMF-stabiliseringsprogrammer i den nevnte perioden.

I 1980 og 1981 hadde Latin-Amerika som helhet årlige handelsunderskudd på ca 20 milliarder dollar, som takket være Fondets politikk slo over i et samlet overskudd på 25 milliarder dollar i 1984.⁴⁰ I 1987 oppnådde de fem største latinamerikanske skyldnerlandene alene et handelsoverskudd på 21 milliarder dollar. Tabell 2 viser at det ikke var økt eksport, men en dramatisk reduksjon av importen som førte til dette resultatet. Og en trengte slett ikke være monetarist for å kunne forutse at Fondets hestekurresept måtte få et slikt resultat. Det er tvert imot god gammeldags keynesk tankegang at redusert offentlig og privat etterspørsel medfører fall i produksjon, sysselsetting og inntekter, som på sin side resulterer i redusert import og dermed en bedring av handelsbalansen, så sant ikke eksporten synker i takt med importen, noe som er høyst usannsynlig. Den kraftige importreduksjonen var dessuten også et resultat av strypningen av "tilbudssiden" i økonomien gjennom en restriktiv kredittpolitikk: Når bedrifter som bruker importerte innsatsvarer reduserer produksjonen på grunn av kredittmangel, synker selvsagt importen.

Tabell 2. Handelstall for noen viktige gjeldsland i Latin-Amerika ⁴¹

	Volumendringer i % 1980-1987				Handelstall for 1987			
	Eksport		Import		Eksport mrd \$	Import mrd \$	Handels- balanse mrd \$	Terms of trade {1980=100}
	1980	1987	1980	1987				
Chile	7,9	4,3	2,6	-8,3	5,1	4,0	+1,1	77
Brasil	9,3	5,6	8,2	-4,2	26,2	16,6	+9,6	97
Mexico	7,6	6,6	5,7	-8,1	20,9	12,7	+8,2	73
Argentina	4,7	-0,3	1,8	-9,4	6,3	5,8	+0,5	81
Venezuela	-915	-014	817	-710	1016	817	+119	54
Totalt					69 1	47 8	+21 3	

Fondets offisielle propaganda forfekter likevel ikke en slik kvelnings-"løsning": Innstramningstiltakene er bare ment å gjøre økonomien "sunnere" slik at den kan eksportere seg ut av gjeldskrisa. Men det har ikke skjedd. Praktisk talt alle u-land som var underlagt IMF-kondisjonalitet i 80-årene, hadde lavere vekst i eksportvolumet og mye lavere vekst i eksportinntektene i denne perioden enn i tidligere år. Dessuten var økningen i eksportinntektene i 80-årene betydelig lavere enn økningen i eksportvolumet. I løpende dollars økte eksportinntektene til de fem landene i tabell 2 med bare 0,4% pr. år mellom 1982 og 1987, selv om eksportvolumet deres økte med vel 4% pr. år i den samme perioden.⁴²

Disse tallene reflekterer en dramatisk prisreduksjon på u-landenes eksportvarer, som fortsatt hovedsakelig består av eksportavlinger og mineraler.⁴³ Fra 1980 til 1988 sank den veidde realprisen på 33 råvarer (eksklusive petroleum) med over 25%.⁴⁴ Den samme utviklingen blir reflektert i forverrede bytteforhold eller *terms of trade* overfor utlandet. Fra 1980 til 1987 sank Latin-Amerikas *terms of trade* med 23,5%; for de 17 mest gjeldstyngede u-landene var det tilsvarende tallet 20% (jf. også tabell 2).⁴⁵

For mange u-land har eksportoffensiven i IMF-regi hatt katastrofale følger. For eksempel ble kaffeplantasjene i Brasil kraftig utvidet for at inntekten av kaffeeksporten skulle bidra mer til renter og avdrag på utenlandslåne. Resultatet var overproduksjon av kaffe på verdensbasis. I juni/juli 1989 brøt Den internasjonale kaffeorganisasjonen sammen. Noen måneder senere var verdensmarkedsprisen på kaffe blitt halvert. For et land som Tanzania innebar det vel 15% reduksjon av de årlige eksportinntektene.

Selv under de gunstigste verdensmarkedsbetingelser med rask vekst i industrilandene ville Fondets strategi, nemlig at *samtlig* gjeldsland skulle eksportere seg ut av gjeldskrisa *samtidig*, ha vært ytterst problematisk. Når Fondet i tillegg anbefaler innstramningstiltak og eksportekspansjon i industrilandene, blir denne strategien en logisk umulighet. Valutafondet ser

ut til å "glemme" at hvis en gruppe land skal ha handelsoverskudd, må en annen gruppe være villige til å ha tilsvarende underskudd. Hvis ikke denne betingelsen er oppfylt, vil en eksportoffensiv fra en gruppe land resultere i en deflasjonsspiral i verdensøkonomien. Av de store industrilandene er det faktisk bare USA som har notert et betydelig handelsunderskudd overfor u-landene i 80-årene.⁴⁶ Men USAs handelsunderskudd innebærer at landets allerede astronomiske utenlandsgjeld øker ytterligere. Ustabiliteten i verdensøkonomien blir dermed bare enda mer prekær. (Disse problemene blir drøftet i artikkelen av Riccardo Parboni i dette heftet av *Vardøger*).

Tabell 3. Samlet utenlandsgjeld, netto opplåning, rentebetalinger, netto finansstrøm knyttet til lånetransaksjoner og handelsbalanse for 73 u-land med gjeldsbetjeningsproblemer. Milliarder dollar.⁴⁷

	Samlet utenlands-gjeld	Netto opplåning"	Rentebe-talinger	Netto fin-ansslrøm knyttet til låne-transaksjoner	Handels-balanse
1981	475,6	81,9	52,5	29,4	-29,3
1982	537,9	65,5	60,5	5,0	-15,3
1983	564,7	41,2	55,9	-14,7	+20,2
1984	590,6	32,3	62,4	-30,1	+36,4
1985	620,1	13,4	59,8	-46,4	+36,3
1986	665,7	21,4	55,8	-34,4	+11,4
1987	726,3	21,0	54,3	-33,3	+24,0
1988	726,4	12,9	59,2	-46,3	+24,3
1989 ^o	749,5	29,4	60,0	-30,6	+26,9

Tabellen omfatter de 73 u-land som reforhandlet sin gjeld overfor private banker eller statlige institusjoner i årene 1985-1987. I 1989 hadde disse u-landene 59% av u-landenes samlede gjeld, som da var på 1279 milliarder dollar.

- Netto opplåning, dvs. nye lån minus avdrag på gamle lån, samsvarer ikke med tilveksten i gjelden, bl.a. fordi ikke-betalte forfalte renter (og rentesrenter) er tatt med i samlet gjeld.
- Foreløpig anslag.

Men selv om betjening og nedbetaling av u-landenes gjeld gjennom en felles eksportoffensiv er en umulighet, har Fondets hestekurpolitikk gitt bankene en god del tilbake i kassa. Tabell 3 viser at i alle år siden 1983 har u-landene med gjeldsbetjeningsproblemer hatt en netto opplåning som har vært mindre enn deres rentebetalinger. Netto finansutstrømning fra disse u-landene knyttet til lånetransaksjoner økte fra 14,7 milliarder dollar i 1983 til mellom 30 og 45 milliarder pr. år i perioden 1984-89. For perioden som helhet var netto finansutstrømning på 236 milliarder dollar eller 42% av

deres samlede utenlandsgjeld i 1983. Av tabell 3 kan vi se at tre fjerdedeler av denne finansstrømmen, som stort sett havnet i de transnasjonale bankenes kasser, ble finansiert av overskudd i utenrikshandelen.

Fondets målsetting var å motivere bankene til å opprettholde en "ufrivillig" netto utlåning omtrent på 1982-nivået. Tabell 3 viser at dette har mislykkes. Netto opplåning i u-land med gjeldsbetjeningsproblemer sank fra 81,9 milliarder dollar i 1981 til bare 12,9 milliarder i 1988. Mens de transnasjonale bankene på denne måten har styrket sin likviditet, har folle i u-landene betalt med reduksjon av allerede lave inntekter, økt arbeidsløshet, økt underernæring og dårligere offentlige tjenester.

Samtidig fortsetter u-landenes gjeld å øke. Det tigger en bombe i verdenSØkonomien.

Kondisjonalitetens profitører og tapere

De "positive virkningene" av IMF's kondisjonalitet blir oppnådd på bekostning av dem som aller minst er skyld i u-landenes gjeldskrise, nemlig fattige lønnsarbeidere, særlig i byene. Det er hovedsakelig u-land på et forholdsvis høyt industrialiseringsnivå og med en tilsvarende relativt stor industriell arbeiderklasse og høy grad av urbanisering, som har tatt opp de store lånene fra private banker. Fremtredende eksempler er Brasil, Mexico, Argentina, Venezuela og Chile i Latin-Amerika, og Filippinene, Sør-Korea, Indonesia og Thailand i Asia. Disse ni landene hadde 59% av u-landenes samlede gjeld til private banker i 1981.⁴¹

I Mexico ble reallønningene redusert med 44% fra 1982 til 1988.⁴⁹ I Brasil var det en reallønnsreduksjon på 23% mellom 1980 og 1984.⁵⁰ I følge Verdensbankens beregninger sank reallønningene til bygningsarbeidere i Sao Paulo med 25% mellom 1980 og 1985, mens reallønningene til landarbeidere i Brasil som helhet sank med 40% i samme perioden. I Bolivia sank reallønningene med gjennomsnittlig 75% mellom 1980 og 1984.⁵¹

Lønnsreduksjonene har nær sammenheng med økt arbeidsløshet som følge av innstrammingspolitikken. Ifølge ILOs beregninger økte antallet arbeidsløse i Latin-Amerika som helhet med minst 40% og kanskje så mye som 67% mellom 1980 og 1984.⁵² I perioden 1983-1985 økte antallet arbeidsløse i Argentina med 58%.⁵³

Økt arbeidsløshet og nedskjæring av reallønningene til dem som ennå har arbeid medfører økt under- og feilernæring. I Mexico sank kjøttkonsumet med 24% mellom 1980 og 1988, mens konsumet av bønner, det viktigste næringsmiddelet etter mais, sank med hele 30%. I 1982 rapporterte Mexicos Nasjonale Ernæringsinstitutt at halvparten av befolkningen led av

"en eller annen fonn for underernæring"; i 1989 hadde denne andelen økt til 67%.⁵¹ Tortillas er en standard rett blant fattigfolk i Mexico. Etter at landet fikk reforhandlet sin gjeld og iverksatte et nytt IMF-program i september 1986, ble prisen på tortillas nesten doblet, mens prisen på andre basismatvarer økte med 100% i løpet av seks måneder.⁵² Hvert år betaler nå hver innbygger i Mexico i gjennomsnitt 128 dollar i renter og avdrag på utenlandsgjelden; de fattigste betaler forholdsvis mest. Og som Susan George bemerker, kan en kjøpe ganske mange tortillas for 128 dollar.

I Venezuela sank inntekten pr. innbygger med 35% i perioden 1980-1986. I Brasil ble det i 1985 anslått at 55% av alle barn var underernært, 16 milliarder barn var registrert som hjemløse, og 69% av alle dødsfall blant barn under 5 år skyldtes under- eller feilernæring.⁵⁶ UNICEFs statistikker viser at spebamsdødeligheten i Brasil sank jevnt gjennom 70-årene fram til 1982, da den var nede på ca. 80 pr. 1000. Etter 1982 har den steget igjen til ca. 100 pr. 1000 i 1984. I nordøst-Brasil, der majoriteten av befolkningen er fattige landarbeidere, steg spebamsdødeligheten fra under 100 pr. 1000 i 1982 til 120 pr. 1000 i 1984.⁵⁷

De latinamerikanske landene er kjent for å ha verdensrekord i ulik inntektsfordeling. Mens oligarkene og den styrtrike overklassen demonstrerer sitt luksuskonsum for allverden, lever millioner av mennesker i fattigdom og nød. De siste 10-15 årene har regjeringene sluttet å publisere statistikk om disse tilstandene. Brasil er et unntak. Offisielle data for Brasil viser at de fattigste 50% av befolkningen fikk redusert sin andel av nasjonalinntekten fra 14,2% i 1981 til 13% i 1985. I den samme perioden økte de rikeste 10% sin andel fra 45,5 til 47,7%. På landsbygda var forskyvningen av inntektsfordelingen i de rikes favør sterkere enn dette gjennomsnittet.⁵⁸ Dette tyder på at det er de fattige folkemassene i Latin-Amerika som bærer hovedbyrden av den økonomiske innstramningen. De som har makten, går fri.

Det gjelder også nedskjæringene av offentlige utgifter som overhodet ikke har rammet de forvokste militærapparatene, politiet og "sikkerhetsstyrkene", men sosial- og helsevesen, grunnutdanning og subsidier på basismatvarer. I Bolivia, Guatemala og Domingorepublikken sank de offentlige helseutgiftene pr. innbygger med over 40% fra 1980 til 1984. I El Salvador, Chile, Jamaica, Costa Rica, Honduras, Argentina og Uruguay var det en reduksjon på mellom 15 og 40%. Alle disse landene var underlagt IMF. stabiliseringsprogrammer i denne perioden. I Latin-Amerika som helhet sank det offentlige forbruket pr. innbygger (i faste priser) med 70% mellom 1980 og 1984.⁵⁹

Selv om også bruttonasjonalproduktet (BNP) sank, medførte selvsagt slike drakoniske innstramninger av de offentlige utgiftene at budsjettunderskuddet som %-andel av BNP ble redusert; i Argentina fra 14% i 1982 til

5% i 1984; i Chile fra 4% i 1982 til 2,3% i 1984; i Brasil fra 16,9% i 1982 til 7,9% i 1983; i Mexico fra 16,5% i 1982 til 5,5% i 1984.⁶⁰ Den langsiktige virkningen av denne prosessen er ikke bare økt nød og elendighet, men nedbygging av vitale statsfunksjoner. Bare voldsmakten står uberørt.

De som har ansvaret for at lånene ble nyttet til investeringer i ubrukelige prosjekter, eller - enda verre - utnyttet dem til kapitalflukt, slipper derimot å få profittene eller inntektene sine fastfrosset, eller sine utenlandske bankkontoer konfiskert. I praktisk talt alle u-land som har tatt opp store utenlandslån i private banker, er overklassen styrtrik på innenlandsk valuta. Disse rikfolkene er på stadig jakt etter fremmed valuta for å flytte formuene sine til utlandet. I noen tilfeller dreier det seg om åpenbare kleptokratiherredømmer av røvere - som f.eks. Somoza, Baby Doc, Bokassa, Mobutu eller Ferdinand Marcos.⁶¹ Men som regel er kapitalflukten et langt mer utbredt og systematisk fenomen med en tallrik overklasse som aktører.

Kapitalflukten har fått et slikt omfang at den må betraktes som en av de viktigste årsaker til at mange u-land overhodet har havnet i en gjeldskrise. Verdensbanken har beregnet at i perioden 1979-1982 utgjorde kapitalflukten fra Venezuela 136% av brutto kapitalinnstrømning til landet, innbefattet utenlandske direkte investeringer. For Argentina var det tilsvarende tallet 65%, for Mexico 47,8%.⁶² Ifølge beregninger utført av Morgan Guaranty Trust Co., ville Mexicos utenlandsgjeld i 1985 uten kapitalflukt ha vært bare 12 milliarder dollar, mot faktisk 97 milliarder, i Argentina bare 1 milliard dollar mot faktisk 50 milliarder. Venezuela ville hatt et netto tilgodehavende overfor utlandet på 12 milliarder dollar, mot en faktisk gjeld på 31 milliarder, mens Filippinene ville hatt en gjeld på 15 milliarder dollar mot faktisk 27 milliarder.⁶³

I California hadde småbyene La Jolla, Bel Air og Newport en blomstringstid i 80-årene takket være mexicansk fluktkapital. I perioden 1976-1985 ble ca. 80% av de samlede investeringene i den sørlige delen av Isla del Padre i California finansiert med mexicanske fluktdollars. I kystbyen La Jolla har over 2000 mexicanske rikfolk sin residens. Dyre malerisamlinger smykker villaene deres, og eiendommene er prydet med greske marmostatuer, romerske bad og japanske hager. Også Texas har trukket til seg formuene til mexicanske rikfolk. I årene 1976-1985 fløt nesten 22 milliarder mexicanske fluktdollars til Dallas og Houston.⁶⁴

Kapitalflukten betyr ikke bare et umiddelbart tap av utenlandsk valuta. Den innebærer også tap av investeringer og dermed tapt produksjon, sysselsetting og valutainntjening. Ved at store formuer flyttes utenlands og gjennom produksjonstap ødelegges dessuten det innenlandske skattegrunnlaget.⁶⁵

Empiriske studier har vist at Jand med en eller annen form for kapitalkontroll har lavere kapitalflukt enn mer liberaliserte økonomier. For eksempel i en studie av latinamerikanske land blir det vist at i fire land med en eller annen form for kapitalkontroll utgjorde kapitalflukten inntil 1987 gjennomsnittlig 6,2% av samlet gjeld det året. I fire land uten noen form for kapitalkontroll utgjorde derimot kapitalflukten 54,2% av samlet gjeld⁶⁶ Trass i denne empiriske kjensgjerningen er liberalisering av kapitalbevegelser en fast ingrediens i Fondets kondisjonalitet, for øvrig som vi alt har påpekt også i strid med IMF-avtalen.

Selv om kapitalflukten er en hovedårsak til gjeldskrise, har ikke Valutafondet gjort noen antydning om at de politiske og økonomiske forbryterne som har skodd seg på kapitalflukten, nå må betale for gildet. Fondet lar forbryterne og utbytterne gå fri, mens fattigfolk som aldri har hatt noen glede av utenlandslånene, må betale renter og avdrag på fluktkapital og feilinvesteringer. De transnasjonale storbankene som kastet seg på den hodeløse utlånskarusellen overfor u-landene i 70-årene, skal også gå fri. De skal slippe å ettergi lån, og de skal sikres at renter og rentesrenter strømmer tilbake til dem. Dette er kjernen i IMF's kondisjonalitet.

Valutafondets monetaristiske og kapitalistiske orientering

Når Fondets folk blir gjort oppmerksom på de sosiale følgene av kondisjonaliteten, svarer de at IMF ikke kan blande seg opp i indre politiske forhold i et land: Det er regjeringen i landet som bestemmer hvordan byrdene av kondisjonaliteten skal fordeles. Og det ligger i sakens natur at Fondet må forholde seg til den sittende regjering, selv om den skulle være ansvarlig for økonomisk kriminalitet, for sløseri, korrupsjon og kapitalflukt som har resultert i den krisa IMF skal hjelpe den å løse.

Men sannheten er at Fondet med sin kondisjonalitet bidrar til å styrke de politiske forbryternes makt. Valutafondets grunnfilosofi er at flest mulig økonomiske aktiviteter må dereguleres og overlates til markedet. Gjennom de kapitalistiske marcedskreftenes frie spill vil produksjonsvekst og fremgang komme av seg selv. Men i de fleste u-land betyr frihet for "markedskreftene" at en korrupt, parasittisk overklasse får enda mer frihet og makt til å berike seg selv og å utbytte og undertrykke befolkningen i landet.

Frihet for "markedet" ser ut til å være den eneste frihet Fondet krever i sin kondisjonalitet. Regimet må føre en politikk som iallfall ikke blokkerer for en kapitalistisk utvikling. For øvrig er karakteren til de regimer de gir lån til, revnende likegyldig for IMF. Hvordan skal vi ellers forklare at Allende-regjeringen i Chile ble nektet kreditt fra IMF, mens

Pinochet-regimet fikk et *stand-by-lån* straks de kom til makten; at det brutale regimet i El Salvador fikk store Jån i 1981 og 1982; at Somoza-regimet i Nicaragua ble velsignet med et IMF-Jån i 1979, bare ni uker før det ble styrtet. Det eneste Somoza-banden kunne få tid til å gjøre med de pengene, var å putte dem i lommene før de stakk fra landet. Sandinist-regjeringen fikk derimot aldri noe IMF-Jån.⁶⁷ Og hvordan skal vi forklare at militærjuntaen i Argentina ble velsignet med et IMF-Jån på 290 millioner dollar bare noen måneder etter at den hadde tatt makten. Fondet anbefalte til og med juntaens Argentina som en spesielt god debitor overfor de transnasjonale bankene. Fondets og bankenes Jån gikk til en kolossal militær opprustning, til utrustning av et etterretningsvesen som drev klappjakt på alle opposisjonelle, og til en rett og slett statlig organisert kapitalflukt.¹¹¹

Også i andre tilfeller der sivile regjeringer ble styrtet ved militærkupp, hadde IMF en finger med i spillet: Brasil 1964, Chile og Uruguay 1973, Tyrkia 1960, 1971 og 1980.⁶⁹ Fondet har hatt en påfallende evne til å komme overens med autoritære regjeringer og brutale militærregimer. Grunnen er selvsagt at de kveler enhver folkelig motstand mot IMF's stabiliseringprogrammer med brutal vold. Diktaturene i Sør-Korea og Chile under Pinochet er eksemplariske i så måte.

Også regimet i Sør-Afrika har vært blant Valutafondets favorittklienter. I alt syv Jån har apartheid-regimet fått fra Fondet.¹⁰ Rett etter at Sovetopstanden var blodig nedslått i 1976, fikk Sør-Afrika to IMF-kreditter på til sammen 464 millioner dollar. I 1982 fikk landet enda et Jån fra Fondet på 1,1 milliarder dollar. Dette skjedde tross i at FN's generalforsamling kort tid i forveien, med 121 stemmer mot 3 blanke, hadde henstilt til IMF å ikke gi lån til Sør-Afrika.⁷¹ Valutafondet er faktisk den siste internasjonale organisasjonen som har støttet rasistregimet i Sør-Afrika.

Verdensbankens strukturtilpasningslån - et haleheng til Fondet

Fondets søsterorganisasjon, Verdensbanken (*International Bank for Reconstruction and Development*) ble også grunnlagt gjennom Bretton Woods-avtalen. Bankens opprinnelige oppgave var å yte kreditter til gjenoppbygging av det krigsherjede Vest-Europa. Men etterhvert som de europeiske økonomiene kom på fote igjen utover i 00-årene, vendte Bankens blikket stadig mer mot den tredje verden. Utlånsvirksomheten overfor u-land var grunnlaget for dens raske vekst etter 1960. I dag har Banken nesten 7000 ansatte, knappe 5500 i hovedkvarteret i Washington og ca. 1400 i "representasjons"-kontorene som hovedsakelig er plassert i u-land. Men selv om Banken har omtrent fire ganger flere ansatte enn Fondet, er det - som vi skal se - Fondet som spiller førstefiolinen.

Mens Fondet er finansiert av medlemslandenes bidrag, må Banken stort sett finansiere sin virksomhet selv ved å ta opp kommersielle lån i de private kredittmarkedene i industrilandene. Disse pengene blir så lånt videre til u-land med en viss rentemargin som skal dekke Bankens driftskostnader. Internasjonale kreditorer betrakter Banken som en meget sikker låntaker som alltid er punktlig med å betale renter og avdrag på sine lån. På den annen side bruker Bankens representanter å skryte av at knapt et eneste u-land noen gang har misligholdt et lån fra Verdensbanken. Dette har utvilsomt sammenheng med at Banken gir lå bare til regjeringer eller, i noen få tilfeller, til låntakere der regjeringen garanterer for lånet. Når en regjering tar opp et Verdensbank-lån, låner den pengene videre til den egentlige låntakeren i landet. Vilåårene i kontrakten mellom regjeringen og den innenlandske låntakeren er fastlagt i kontrakten mellom regjeringen og Banken.

For å øke sin finanskraft har Banken utviklet en teknikk som kalles samfinansiering (*co-financing*). Mer eller mindre i samarbeid med låntakerregjeringen vil Banken formulere og planlegge et prosjekt. Resultatet av dette arbeidet nedfelles i en *staff-appraisal-rapport* som godkjennes av arbeidsutvalget i Bankens styre før Banken organiserer et møte med bistandsorganisasjoner og låneinstitusjoner. Bistandsorganisasjonene og kredittgiverne får presentert prosjektets forskjellige komponenter, og de blir invitert til å velge seg komponenter som de vil finansiere. Siden Banken er hovedbistandsgiver og tar seg av koordinering av iverksetting av prosjektet som helhet, vil de som medfinansierer stort sett bare overføre penger. (For eksempel NORAD har medfinansiert en rekke Verdensbank-prosjekter.) Gjennom medfinansiering blir Bankens finanskraft, og dermed dens påvirkningsmulighet overfor u-land, minst doblet.

Bare land som er medlemmer av IMF, kan få lån i Verdensbanken. Til å begynne med dreide det seg om lån bare til konkrete prosjekter, såkalte prosjektlån, hovedsakelig til infrastruktur som veier, kraftverk, vannforsyning og havneanlegg. Etter hvert ble slike lån utvidet til å omfatte hele sektorer og institusjonene som skulle administrere sektorene, for eksempel elektrisitetsforsyningen i et land. (De ble da gjerne kalt sektorlån). Tiltakende betalingsbalanseproblemer i stadig flere u-land var bakgrunnen for at Banken i 1980 begynte å gi strukturtilpasningslån (*structural adjustment loans*). For å få et slikt lån, må låntakerregjeringen signere en "utviklingserklåring" (*letter of development*) som i senere år ofte har gått under navnet "Program for strukturtilpasning" (*Structural Adjustment Programme*). Dette programmet tilsvarer hensiktserklåringen som Fondet krever. Det er en påfallende parallellitet mellom Bankens og Fondets krav. En forfatter oppsummerer Bankens siktemål med strukturtilpasningslånene slik¹²:

- Avskaffelse av priskontroll, liberalisering av utenrikshandelen og reform eller privatisering av statlige foretak skal medføre bedre ressursutnyttelse og et bedre incentiv-system.
- Fjerning av tak på rentesatsene og reform av finanssektoren skal lede til bedre kapitalutnyttelse, høyere sparing i privat og offentlig sektor, og følgelig høyere investeringer.
- Systematisk fremming av eksporten, innbefattet devaluering, skal gjøre det mulig å konvertere innenlandsk sparing til inntjening av utenlandsk valuta.
- Betingelsene for utenlandske direkte investeringer skal forbedres, for eksempel gjennom lavere beskatning av utenlandske foretak og mer liberale regler for tilbakeføring av profitter.
- Avskaffelse av statlig kontroll skal redusere parallellmarkeder og tuskhandel og frigjøre ressurser for produktive formål.
- Reform av sentralbanken og finansdepartementet og skattereform skal bedre betingelsene for og kvaliteten på den økonomiske politikken.

Også strukturtilpasningslånene blir gitt i porsjoner. Hvis tiltakene som er angitt i Programmet for strukturtilpasning ikke blir iverksatt etter den oppsatte tidsplanen, kan videre låneporsjoner stanses.

Verdensbanken har utvilsomt et mer nyansert syn en IMF på u-landenes økonomiske problemer. Mens Fondet er opptatt av samlet etterspørsel og pengepolitiske forhold, legger Banken også vekt på flaskehalsen i produksjonen, infrastrukturproblemer osv. I samsvar med dette er strukturtilpasningslånene fra Banken mer langsiktige enn lånene fra IMF. Men etter at Fondet i 1986 opprettet en låneinnretning for strukturtilpasning (*Structural Adjustment Facility*) for de fattigste u-landene, later de to institusjonene til å trekke mer i spann.

Samvirket mellom Banken og Fondet kommer også til syne ved at Banken som regel krever at et land først må inngå en stabiliseringsavtale med Fondet før det kan få strukturtilpasningslån fra Banken. Ved utgangen av juli 1984 var denne regelen blitt fulgt ved 28 av i alt 29 strukturtilpasningslån⁷³, og Verdensbanken holder fortsatt fast ved denne praksisen. Land som tar opp lån fra Banken blir dermed underlagt en *dobbel kondisjonalitet*, både fra Banken og Fondet, og strukturtilpasningslånene blir et rent haleheng til IMF-lånene. På denne bakgrunn er det slett ikke underlig at Banken har en representant i IMF-delegasjonene som skal påse at Fondets kondisjonalitet blir overholdt.

Kapitalistiske alternativer

Vi har sett at Fondets hestekurresept overfor gjeldslandene har to hovedsiktemål. For det første skal skyldnerlandet opprettholde sin gjeldsbetjening overfor bankene, og for det andre skal bankene motiveres til "ufrivillig" utlåning inntil "normale" forhold er gjenopprettet i skyldnerlandet. De "ufrivillige" lånene skal nettopp muliggjøre tilbakevending til "normale" tilstander ved at de finansierer nødvendige investeringer i forbindelse med strukturendringene og hindrer en ren kvelning av gjeldslandets økonomi.

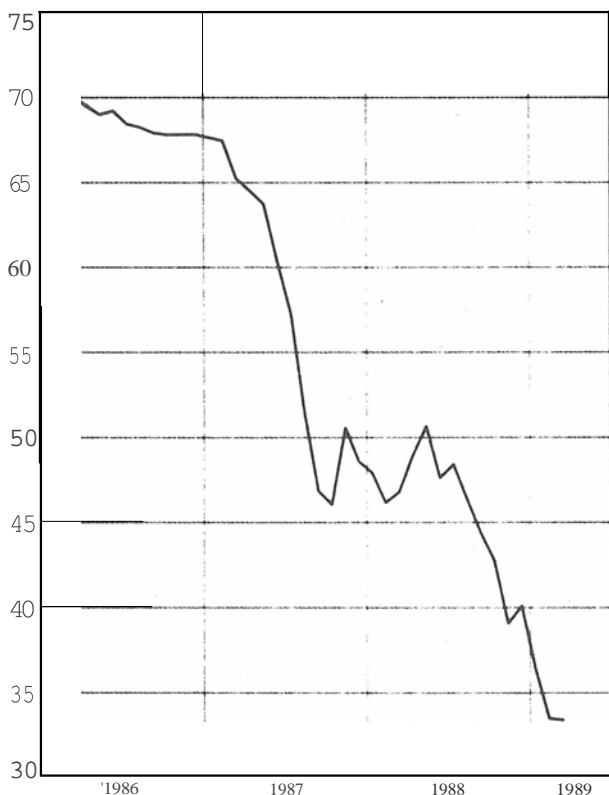
Når det gjelder det første av disse siktemålene, har Fondets politikk vært en suksess; når det gjelder det andre, har den vært en veritabel fiasko. Mellom 1984 og 1989 betalte gjeldslandene mellom 85 og 90 milliarder dollar i renter pr. år. Samtidig reduserte de transnasjonale bankene sine utlån med den følge at netto finansutstrømning fra u-landene i forbindelse med lånetransaksjoner økte fra 29 milliarder dollar i 1984 til 63 milliarder i 1988.⁷⁴ Størstedelen av denne milliardstrømmen havnet hos de transnasjonale bankene. Fondets fiasko når det gjelder å anspore bankene til "ufrivillige" utlån demonstreres av de private bankenes netto utlån (dvs. nye lån minus avdrag på gamle lån) til de 15 mest gjeldstyngede u-landene i årene 1981-1988":

1981:	64,4	milliarder dollar
1982:	36,4	
1983:	11,5	
1984:	5,1	
1985:	- 4,0	
1986:	- 1,8	
1987:	2,4	" "
1988:	- 11,9	" "

Vi ser at i årene 1984 - 1988 tok bankene inn totalt 10 milliarder dollar mer i nedbetalinger på gamle lån enn de betalte ut i nye lån til disse landene. Etter hvert ble selv Reagan-administrasjonens folle alarmert av denne utviklingen. Grunnen til det var ikke minst at den økonomiske nedgangen særlig i latinamerikanske land innebar store eksporttap for USA. På Valutafondets årsmøte i 1985 lanserte Reagans finansminister James Baker en "plan" for å støtte Fondets strategi: Hvis de transnasjonale bankene økte sine kreditter til de 15 mest gjeldstyngede u-landene med 20 milliarder dollar fordelt over tre år, skulle multilaterale organisasjoner (Verdensbanken, IMF og Den inter-amerikanske utviklingsbanken) øke sine kreditter med 9 milliarder dollar over den samme perioden.

Tallene ovenfor viser at også Bakers forsøk på å lokke med bankene var mislykket. Hverken USAs regjering, Fondet eller Verdensbanken kan nå varme opp igjen bankenes kalde føtter. De satser på å håve inn lukrative renter, så lenge det varer. Men *vasse* lenger ut i gjeldshengemyra vil de ikke. Godt hjulpet av romslige skatteregler, særlig i USA, har de dessuten utnyttet både tiden og finansstrømmen fra u-landene til å nedskrive og selge "dårlige" lån. Handel med u-landenes lån er blitt en blomstrende spekulasjonsforretning. Gjennomsnittsprisen på slike lån sank fra 70% av deres pålydende verdi i begynnelsen av 1986 til 33% i begynnelsen av 1989 (jfr. figur 1).

Figur 1: Sekundærmarkedspris for de 15 mest gjeldstyngede u-landenes ldn i private banker. Markedspris pd ldn et som prosentandel av ldnets pdlydende verdi, 1986-89.⁷⁶

Sekundærmarkedsprisen reflekterer både i hvor stor grad bankene allerede har avskrevet gjelden som tap og hvor mye de tror at de faktisk kan få tilbakebetalt. For bankene vil det derfor ikke innebære noen nye regnskapsmessige tap hvis de ettergir u-landenes gjeld slik at gjeldens pålydende verdi blir noenlunde lik dens sekundærmarkedsverdi. For skyldnerlandene ville derimot en slik ettergivelse virkelig monne. For eksempel de ni mest gjeldstyngede u-landene ville i slutten av 1988 ha fått redusert sin samlede gjeld med nærmere 60%, fra 403 milliarder dollar til 165 milliarder.⁷⁷ I 1989 ville virkningen ha vært enda større fordi sekundærmarkedsprisen hadde sunket ytterligere (jfr. figur 1).

Trass i bankenes massive gjeldsavskrivninger og prisfallet på sekundærmarkedet betrakter Fondet det som en dødssynd å foreslå ettergivelse av bankgjeld. Fondets økonomer begrunner sin holdning med at hvis bankene blir presset til å ettergi gjeld, kan en ikke samtidig forvente at de skal gi nye lån. Men når bankenes utbetalinger av nye lån forlengst er blitt mindre enn skyldnerlandenes nedbetalinger av gamle lån, blir dette argumentet humbug.

I motsetning til Fondets økonomer synes USAs nåværende finansminister Nicholas Brady å ha fattet dette. I forhandlingene mellom bankene og Mexico om en ny avtale i juli 1989 fikk han iallfall trumfet gjennom delvis gjeldsettergivelse som ett av flere alternativer bankene kunne velge mellom.⁷⁸ Men foreløpig ser det ut til at USA vil begrense denne muligheten til nabolandet Mexico.

Fondets sentrale rolle i det internasjonale gjeldsregimet gjør at en løsning av gjeldskrisa neppe er mulig uten dets aktive medvirkning. IMF-økonomiene er ikke lette å snakke til fornuft. Men det ville ikke skade om Norden brukte sine stemmer i Fondets styre (Hermod Skånland er Norges representant) til å fremme følgende forslag:

- * Uansett hvordan Fondets kondisjonalitet er utformet, inneholder den eminent politiske krav. Alt hemmelighetskremmeri rundt avtaler mellom gjeldsland og Fondet, for eksempel hemmeligholdelse av hesiktserklæringer, må derfor opphøre. (Bare hemmeligholdelse av planer om devaluering kan gis en rimelig begrunnelse.) Dessuten må avtaler mellom Valutafondet og gjeldsland bli gjenstand for parlamentarisk behandling og godkjenning på samme måte som et statsbudsjett. Dened blir det nødvendig for gjeldslandets regjering å mobilisere en opinion til støtte for avtalen. Dette vil åpne for kompromisser om den sosiale fordelingen av byrdene som avtalen innebærer, slik at den ikke bare går på bekostning av de fattige. Dessuten økes muligheten for at politiske og økonomiske makthavere blir stilt til ansvar for vanstyre og økonomisk kriminalitet.

- * Tilbakeføring av fluktkapital og konfiskering av eiendommer i utlandet finansiert med fluktkapital, må bli en fast ingrediens i Fondets kondisjonalitet. Dette innebærer at bankene må tvinges til å gi informasjon til Fondet om kontoene til innbyggere fra gjeldsland. Offentlig informasjon om og fordømmelse av kapitalflukt (jfr. Marcos) vil ha en enorm virkning i skyldnerlandet. Fondet må ikke bare akseptere, men kreve at skyldnerlandene iverksetter effektiv valutakontroll.
- * Fondet må slutte å være garantist for de private bankene. Kondisjonaliteten må stille krav både til bankene som har ført en hodeløs utlånspolitikk, og til skyldnerlandet. Ettergivelse av bankgjeld slik at skyldnerlandets forpliktelser iallfall ikke blir større enn gjeldens sekundærmarkedsverdi, må bli et ufravikelig krav i Fondets kondisjonalitet.
- * Også Fondets og Verdensbankens egne lån til u-land må kunne reforhandles. Lån til spesielt utsatte land må nedskrives eller ettergis helt. Slike operasjoner må finansieres gjennom økte bidrag fra IMF's medlemsland.

Skal denne slags forslag virke troverdige, må de nordiske land gå i bresjen for blant annet:

- * Økt ettergivelse av bilateral gjeld (til statlige bistandsorganisasjoner), innbefattet eksportkreditter. Afrikanske land med ytterst svake økonomier har 85% av sin gjeld til bilaterale bistandsorganisasjoner, Fondet, Verdensbanken og Den afrikanske utviklingsbank. Ettergivelse av den bilaterale gjelden er et signal til Fondet og Banken om at de må gå samme vei.
- * IMF-kondisjonalitet ved reforhandling av gjeld til bilaterale bistandsorganisasjoner må fjernes.

Alternativer finnes, til og med på kapitalens premisser. Men foreløpig velger Valutafondet å holde vakt over den tikkende bomben.

Noter

- 1) Denne utviklingen er analysert mer i detalj i R. Skarstein: "Strukturforandringer i verdensøkonomien etter 1945", *Vardøger* 12, 1982, s. 86 ff.
- 2) Jfr. Robert Triffin: "The international role and the fate of the dollar", *Foreign Affairs*, vol. 57, nr. 2, 1978, s. 272.

- 3) Jfr. Hans-Eckart Scharrer: "Tiå IMF - A Success Story?", *Intereconomics*, juli/aug., 1984, særlig s. 165.
- 4) Riccardo Parboni: *The Dollar and its Rivals*, Verso, London 1981, s. 53.
- 5) *Ibid.*, s. 52.
- 6) *Ibid.*, s. 48; og OECD: *Economic Outlook* (valutakurser).
- 7) Jfr. Susan Strange: *Casino Capitalism*, Blackwell, London 1986, s. 11.
- 8) Jfr. *ibid.*, s. 9.
- 9) Jfr. f.eks. Jan Joost teuilissen: "The International Monetary Crunch: Crisis or Scandal?", *Alternatives*, Vol. 12, 1987, s. 368. Når det gjelder hovedtrekkene ved Euromarkedets framvekst, jfr. R. Skarstein op.sit, s. 85-89.
- 10) Jfr. f.eks. Preben Munthe: *Penger, kreditt og valuta*, 2. utg. Oslo 1980, s. 365.
- 11) Dollaren falt hvert eneste år, f.eks. mA.lt i vest-tyske mark fra 3,1890 DM pr. \$ i 1972 til 1,8172 DM pr. \$ i 1980; dvs. totalt et fall på 43%, eller 6,8% pr. år. (Jfr. f.eks. OECD: *Economic Outlook* No. 42, Desember 1987, 194.) Fra og med 1972 til og med 1980 var dessuten u-landenes gjennomsnittlige realrente på lån i utlandet *negativ*. (Deretter steg den dramatisk til nesten 20% i 1982. Jfr. IMF: *World Economic Outlook* 1985, s. 188.)
- 12) For en mer inngående analyse av denne prosessen, jfr. f.eks. R. Skarstein: "Det internasjonale finanssystemet og u-landenes gjeldskrise", *Vardøger* 17, 1986, s. 96 ff.
- 13) Jfr. Susan George: *A Fate Worse than Debt*, rev. ed., Penguin 1989, s. 48.
- 14) Sitert etter Tatjana Chahonud: "Funktionswandel des Internationalen Währungs-fonds und der Weltbank", i: E. Altvater m.fl. (red): *Die Armut der Nationen*, Berlin 1987, s. 45.
- 15) Jfr. Triffin, op.cit., s. 274.
- 16) For eksempel "prime rate", dvs. rentesatsen amerikanske banker krever på kortsiktige utlån, økte fra gjennomsnittlig 6,8% i 1977 til 15,3% i 1980 og 18,9% i 1981. (OECD: *Economic Outlook*, flere utg.).
- 17) Jfr. f.eks. Alexander Schubert: *Die internationale Verschuldung*, Frankfurt M., 1985, s. 110.
- 18) For en kort beskrivelse av interbankmarkedet, jfr. f.eks. R. Skarstein: "Det internasjonale"., op.cit., s. 89-90.
- 19) Jfr. Teunissen. op.cit., s. 387.
- 20) Jfr. R. Skarstein: "Det internasjonale"., tabell 8, s. 96.

- 21) Jfr. Teunissen, op.cit., s. 375; og IMF: *World Economic Outlook*, oktober 1988, s. 123 (u-landenes gjeld).
- 22) Jfr. IMF: *International Financial Statistics*, flere utg.
- 23) Gjeldskrisen hadde imidlertid også viktige indre årsaker i u-landene, bl.a. feilinvesteringer, sløseri, korrupsjon og kapitalflukt (Jfr. f.eks. R. Skarstein: "Det internasjonale...", op.cit., s. 100-103).
- 24) Jfr. R. Skarstein: "Det internasjonale...", op.cit., s. 85; og IMF i *World Economic Outlook*, April 1989, s. 187.
- 25) Jfr. f.eks. Peter KISner m.fl.: *Im Teufelskreis der Verschuldung. Der internationale Währungsfonds und die Dritte Welt*, Hamburg 1984, s. 72.
- 26) Ibid s. 72-73.
Her kan en liten utfyllende forklaring være på sin plass:
Når et land blir medlem av Fondet, får det tildelt en *kvote*, som hovedsakelig er bestemt av dets relative økonomiske vekt (bruttonasjonalprodukt) i forhold til de andre medlemsland. Størrelsen på landets *kvote* bestemmer blant annet dets stemmevekt i Fondets styre, størrelsen på dets potensielle tilgang til Fondets ressurser (dvs. "lån" fra Fondet) og dets andel i kurven "av spesielle trekkrettigheter" (SDR).
Kreditt fra Fondet blir gjort tilgjengelig i *tranche*. En *tranche* er ekvivalent med 1/4 av landets *kvote*. Kondisjonaliteten skal etter den generelle regelen bli strengere ettersom det trekkes lån i høyere *tranche*. Det er ingen kondisjonalitet ved trekk av *stand-by* lån i 1. *tranche*, og streng kondisjonalitet i 4. *tranche*. På denne bakgrunn skulle det ha vært knyttet streng kondisjonalitet til Storbritannias trekning av lån i 4. *tranche* i 1956.
La meg til slutt nevne at et medlemsland som regel får tildelt ressurser fra Fondet ved å kjøpe andre medlemslands valutaer eller SDRs i bytte for sin egen valuta. Når Fondet sier å "lne ut penger", er det altså ikke snakk om internasjonale lån i vanlig betydning, men heller en slags pantlån med låntakerens valuta som pant.
- 27) Jfr. f.eks. KISner m.fl. op.cit., s. 72-73.
- 28) Når det gjelder *tranche* og et lands *kvote*, jfr. teksten under note 26). Første *tranche* i *stand-by-lån* er kondisjonalitetsfri.
- 29) Sidney Dell: "The Fifth Credit Tranche", *World Development*, Vol. 13, Nr. 2, 1985, s. 245 ff.
- 30) Jfr. IMF: *International Financial Statistics*, aug. 1989, s. 8.
- 31) Ibid., s. 8-9.
- 32) Jfr. KISner m.fl., op.cit., s. 74.
- 33) Jfr. f.eks. Ibid., s. 74-85; H. Lever and Ch. Huhne: *Debt and Vanger. The World Financial Crisis*, Penguin 1987, s. 67ff.; Sue Bradford and Bernardo Kusinski: *The Debt Squads. The US, the Banks and Latin America*, London 1988, s. 13-23; Sidney Dell: "Stabilization: The Political Economy of Overkill", *World Development*, Vol. 10, Nr. 8, 1982, s. 597-612; og E.

Bacha: 'IMF Conditionality: Conceptual Problems and Policy Alternatives', *World Development*, Vol. 15, No. 12, 1987, s. 1457-1467.

- 34) Jfr. f.eks. Korner m.fl., op.cit., s. 78.
- 35) Jfr. f.eks. Marcello de Cecco: "Origins of the post-war payments system", *Cambridge Journal of Economics*, Vol. 3, 1979, s. 49 ff.
- 36) Uttrykket "Ponzi-finansiering" henviser til den amerikanske svindleren Charles Ponzi. I 1920 satte han i gang en finanskarusell i Boston. Gjennom avisannonser lovte han fantastiske renter (40% på 90 dager) på innskudd i sitt nystartede selskap *Securities and Exchange Company*. Selskapet flommet over av innskudd som delvis ble brukt til å tilbakebetale gamle innskudd og renter. Da Ponzis finansballong sprakk høsten 1920, hadde han bedradd hovedsakelig amerikanske småsparere for minst 3 millioner dollar, slett ikke småpenger den gang. (Jfr. f.eks. John Train: *Fanwus Financial Fiascos*, London 1985, s. 11-16.
- 37) Sidney Dell: "Stabilization: The Political Economy of Overkill", *World Development*, Vol. 10, No. 8, 1982, s. 597 ff.
- 38) Ch. Allsopp and V. Joshi: "The international debt crisis", *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 2, No. 2, 1986, s. xx.
- 39) Kilde: World Bank: *World Development Report 1989*, s. 166-167 og 214-215 (BNP per capita), s. 178-179 (bruttoinvesteringer), og s. 146 (Latin Amerika og de 17 mest gjeldstyngede u-land). Delvis egne beregninger.
- 40) Allsopp og Joshi, op.cit., s. xxi.
- 41) Kilde: World Bank: *World Development Report 1989*, s. 190-191.
- 42) Beregnet etter talloppgaver i World Bank: *World Development Report 1984*, s. 234-235; foruten tallene i tabell 2 i denne artikkelen.
- 43) På grunnlag av UNCTAD-data for 1980-82 er det blitt beregnet at 39 u-land med en samlet befolkning på 236 millioner får 90% av sine eksportinntekter fra råvarer, mens 30 land med en befolkning på 235 millioner får mellom 70 og 80% av eksportinntektene sine fra råvarer. (Jfr. L. de Silva: *Weighted Sea/ies, Emerging Trade Issues Viewed in the North South Context*, UN Non-Governmental Liaison Service, Occasional paper, Geneva 1986.)
- 44) World Bank: *World Development Report 1989*, s. 11. Realprisen er den løpende prisen i dollar deflatert med prisindeksen for i-landenes eksport til u-land.
- 45) Beregnet etter talloppgaver *ibid*" s. 151.
- 46) For eksempel mellom 1982 og 1984 var USA mottaker av over 2/3 av økningen av u-landenes eksport (eksklusive OPEC) til i-landene- For Latin-Amerika var den tilsvarende andelen større enn 85%. Jfr. Albert Fishlow: *The Debt Crisis: A longer Perspective*", *Journal of Development Planning*, Nr. 16, 1985, s. 83.

- 47) Kilde: IMF: *World & Economic Outlook*, April 1989. Rentebetalinger innbefatter også aksjeutbytte og andre kapitalinntekter som ikke er knyttet til direkte investeringer. Forskjellen mellom netto finansstrøm knyttet til lnetransaksjoner og overskuddet på handelsbalansen blir hovedsakelig dekket av overføringer fra arbeidere utenlands (fremmedarbeidere), direkte utenlandske investeringer, utviklingshjelp i form av gaver, IMF-lån (som er holdt utenfor denne statistikken) og bruk av valutareserver.
- 48) Jfr. R. Skarstein: "Det internasjonale ...", op.cit., tabell 6, s. 94.
- 49) Armin Wertz: "Bitterer Mais", *Die 7.eil*, Nr. 18, 28/4-89.
- 50) Allsopp og Joshi, op.cit., s ii.
- 51) Jfr. Susan George: *A Foe Worse than Debt*, rev. ed. Penguin 1989, s. 126-127, og s. 151.
- 52) Jfr. ibid., s. 121.
- 53) Jfr. ibid., s. 130.
- 54) Wertz., op.cit.
- 55) Jfr. George, op.cit., s. 139.
- 56) Vedr. Venezuela, jfr. George, ibid, s. 128. Vedr. Brasil, jfr. R. Bernhard and H. Kirchheim: *The Roots of Poverty and Hunger in Brazil*, E<litora Sinodal, Sao Leopoldo, Brasil 1990, . 65.
- 57) UNICEF: *The Stole Of the World's Children 1989*, New York 1989, s. 31.
- 58) Jfr. Bernhard and Kirchheim, op.cit., s. 51.
- 59) Jfr. Frances Stewart: "Should Conditionality Change?" i: K. Havnevik (red.): *The IMF and the World Bank in Africa*, SIAS, Uppsala 1987, s. 33.
- 60) E. Bacha: "IMF Conditionality: Conceptual Problems and Policy Alternatives", *World Development*, Vol. 15, Nr. 12, 1987, s. 1459.
- 61) Jfr. K<ö>mer m.fl., op.cit., s. 134-143. En vel dokumentert skildring av blodsugeren Ferdinand Marcos og hvordan særlig sveitsiske banker hjalp ham, finnes i *Spiegel-serien* "Das Geheimnis der Marcos-Milliarden", *Der Spiegel*, Nr. 23-25, 1987.
- 62) World Bank: *World Development Report 1985*, s. 64.
- 63) Jfr. *Der Spiegel*, Nr. 25, 16/6-86, s. 124.
- 64) Jfr. ibid., s. 124 ff.
- 65) Jfr. M. Pastor: "Capita! Flight from Latin America", *World Development*, Vol. 18, No. 1, 1990, s. 6.
- 66) Ibid., s. 12.

- 67) Jfr. KØmer m.fl., op.cit, s. 82-85.
- 68) Jfr. Susan George, op.cit, s. 128-130. Ironisk nok gjorde Argentina stØrstedelen av sine vApeninnkjØp i Storbritannia. PA FalklandsØyene møtte britene en fiende rustet med britiske vApen.
- 69) Jfr. K&ner m.fl., op.cit, s. 182-183.
- 70) Ibid., s. 249.
- 71) Ibid., s. 83.
- 72) Rasul Shams: "The World Bank's Structural Adjustment Loans: a critique", *Intereconomics*, sept/okt 1988, s. 208. Jfr. ogsA Ktsmer m.fl. op.cit., s. 189-197.
- 73) P. Kl>ner m.fl.: *The IMF and the Debt Crisis*, London 1986, s. 149. (Oppdatert engelsk utgave av den tyske boken sitert i det foregående.)
- 74) Beregnet etter data i IMF: *World Economic Outlook*, april 1989.
- 75) Ibid., s. 181.
- 76) Kilde: ibid., s. 54.
- 77) De ni stØrste skyldnerlandene er Argentina, Bolivia, Brasil, Chile, Equador, Mexico, Nigeria, Filippinene og Venezuela. Jeg har beregnet gjeldens sekundærmarkedsverdi pA grunnlag av data for sekundærmarkedskursen til hvert lands gjeld. Bjørn Brede Hansen takkes for å hA skaffet disse dataene. (Hans kilde er World Bank: *World Debt Tables* 1988/89.) Gjeldstallene er tatt fra Bernhard Blom: "Gefährliche Zeiten. In der Schuldenkrise droht ein neues Desaster", *Die Zeit*, Nr. 41, 06.10, 1989, s. 42. Sekundærmarkedskursen er for september 1988, mens gjeldsdataene er fra slutten av året. Fra september til desember sank sekundærmarkedskursene ytterligere. Mitt anslag pA 165 milliarder dollar på sekundærmarkedsverdien er derfor for høyt.
- 78) Jfr. f.eks. *Der Spiegel*, Nr. 31, 31.07, 1989.